

Jarosław Sochacki
(Słupsk)

Okoliczności wojny Ludwika Pobożnego z Bułgarami w latach 827–829

O dominację na Półwyspie Bałkańskim szczególnie zażarcie rywalizowali Bułgarzy z Cesarstwem Bizantyńskim. Po wojnach stoczonych w VIII w. na początku następnego stulecia udało się chanowi Krumowi w 811 r. pokonać armię cesarza Nikefora I¹ oraz w 813 r. Michała I. Dzięki tym zwycięstwom został nawet zagrożony Konstantynopol, jednak na szczęście dla cesarstwa Krum zmarł 13 IV 814 r., a jego syn i następca zawarł w 815 r. trzydziestoletni pokój z cesarzem Leonem Armeńczykiem. Na jego mocy Omurtag zachował część północnej Tracji, tak zwaną Zagorę, a jej część południowa powróciła pod panowanie bizantyńskie. Pokój z Cesarstwem Bizantyńskim umożliwił Omurtagowi zwrócenie uwagi na plemiona słowiańskie graniczące z jego państwem od zachodu, gdzie w latach 819–822 Ljudewit posawski wszczął powstanie przeciw Frankom².

Z dostępnych informacji można wnosić, że Omurtag kwestie graniczne między swym państwem a imperium frankijskim chciał pierwotnie rozwiązać na drodze pokojowej. I tak w 824 r. wystosował do Ludwika Pobożnego poselstwo z propozycją zawarcia pokoju. Następca Karola Wielkiego nie udzielił zapewne jednoznacznej odpowiedzi,

¹ Zob. tu K. Marinow, *O OXYPOΣ KAI DYΣDIEΞODOΣ ΦΡΑΓΜΟΣ*. Glosa do antybułgarskiej kampanii zbrojnej Nikefora I z 811 roku, „Słupskie Studia Historyczne” 2011, nr 17, s. 9 i n.

² Na gruncie polskim o tych wydarzeniach zob.: D.M. Lang, *Bułgarzy*, Warszawa 1983, s. 52 i n.; W. Giuzelew, *Bułgarskie średniowiecze (VII–XIV w.)*, w: *Bułgaria. Zarys dziejów*, red. I Dymitrow, Warszawa 1986, s. 36 i n.; J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian południowych i zachodnich*, Warszawa 1988, s. 34 i n.

skoro skierował do chana Bułgarów swego człowieka z zadaniem dowiedzenia się o właściwych zamiarach wysłanego do niego poselstwa — pierwszego w dziejach stosunków bułgarsko-frankijskich. Jeszcze w tym samym roku wysłannicy Omurtaga pojawili się w Bawarii; Ludwik polecił im tam oczekiwać na odpowiednią chwilę. Zostali przyjęci dopiero w połowie maja 825 r. w Akwizgranie, gdzie wyjawili zamiar swego władcy w kwestii wzajemnych regulacji granicznych. Udzielona im odpowiedź nie zadowalała Omurtaga, skoro jego posłowie pojawili się ponownie przed Ludwikiem, grożąc wojną w wypadku nieuregulowania problemów granicznych. Drugi frankijski cesarz zwlekał początkowo z odpowiedzią, ponieważ doszła do niego wieść o strąceniu z tronu dotychczasowego chana bułgarskiego i chciał mieć w tej sprawie absolutną pewność. Nie czekając jednak na pewne wiadomości, przywołał do siebie posłów i polecił im powrócić do domu, nie udzielając im przy tym żadnej odpowiedzi³.

Skutkiem nieudanych rokowań był najazd w 827 r. Omurtaga na panońskich Słowian, który usunął stamtąd rodzimych książąt, osadzając w ich miejsce bułgarskich zwierzchników. Winą za ten stan rzeczy Ludwik Pobożny obarczył Balderyka z Friuli, pozbawiając go urzędu oraz dzieląc podległą mu marchię na cztery mniejsze hrabstwa⁴, natomiast prowadzenie wojny z Bułgarami powierzył własnemu synowi Ludwikowi, zwanemu później w historiografii Niemieckim⁵. Podjęta przez tego ostatniego w 828 r., zapewne latem, wyprawa wojenna⁶ nie odniosła znaczących sukcesów, skoro w roku następnym Bułgarzy spalili niektóre wsie położone nad rzeką Drawą⁷.

³ Wszystkie te informacje zostały zawarte w *Annales regni Francorum*, w: *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. (Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte Tl. I)*, Bd. V, neu bearbeitet von R. Rau, Berlin 1962, pod r. 824–826, s. 136 i n.

⁴ *Ibidem*, pod r. 828, s. 150, oraz *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, w: *Ausgewählte*, Bd. V, Tl. I, c. 42, s. 328. Zob. też A. Krah, *Absetzungsverfahren als Spiegelbild von Königsmacht. Untersuchungen zum Kräfteverhältnis zwischen Königtum und Adel im Karolingerreich und seinen Nachfolgestaaten*, Aalen 1987, s. 58 i n.

⁵ O Ludwiku, zwanym w historiografii Niemieckim, zob. W. Hartmann, *Ludwig der Deutsche*, Darmstadt 2002.

⁶ *Annales Fuldenses*, w: *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. (Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte Tl. III)*, Bd. VII, hrsg. von R. Buchner, Berlin 1960, pod r. 828, s. 20: [...] *cum exercitu [...] missus est, [...] Hludowicus iuvenis contra Bulgaros.*

⁷ *Ibidem*, pod r. 829.

W państwie frankijskim już od czasów merowińskich zwyczajowo po zmarłym władcy dziedziczyli jego wszyscy męscy potomkowie. Z czasem krąg ten pod wpływem działalności Kościoła ograniczono tylko do dzieci z legalnego małżeństwa. Mimo wyrażonych w historiografii wątpliwości⁸ wydaje się, że również Karol Wielki w kwestii dziedzictwa po sobie postąpił według tego ogólnego wyznacznika prawa germańskiego. W swej „ustawie sukcesyjnej” z 806 r., tak zwanym *Divisio regnorum*, traktował swych trzech synów jako współwłaścicieli królestwa, dziedziczących po jego śmierci *imperii vel regni nostri*. By uniknąć w przyszłości sporów między nimi, została każdemu z nich wyznaczona dokładnie określona dzielnica. Ludwik, poza Akwitanią, miał otrzymać cały południowy region od równiny Langres po Alpy; Pepinowi, poza Italią, przypadły Bawaria wraz z podległymi jej terenami w Karyntii oraz połowa Szwabii, a Karolowi Młodszemu pozostała część państwa. W *Divisio regnorum* określono również, jak miałyby wyglądać podział państwa, gdyby któryś z braci umarł przed innymi, oraz dopuszczono także możliwość dziedziczenia przez wnuków Karola Wielkiego po ich ojcach, o ile ich stryjowie wyrażą na to zgodę⁹. Choć w ustawie tej nie przewidywano dziedziczenia tytułu cesarskiego przez któregoś z braci, co zresztą naruszałoby formalną równość między nimi, nie oznaczało to jednak rozpadu państwa frankijskiego na trzy osobne organizmy polityczne. Raczej podobnie jak w układzie z Verdun z 843 r. nie zniesiono nominalnej jedności państwa, natomiast instytucją ją reprezentującą miała być tak zwana gmina braterska¹⁰, zakładająca tylko podział władzy oraz wyznaczająca zakresy kompetencji w sensie terytorialnym, nad którymi bracia tworzyli rządzący wspólnie *corpus fratrum*¹¹. O tym, że właśnie takie były zamiary Karola Wielkiego, przekonują jego zalecenia nakazujące synom w ich działach obronę granic przylegających do obcych ludów, zachowanie wzajemnego pokoju i miłości, wspólną

⁸ Zob. J. Sochacki, *Formowanie się wczesnośredniowiecznego państwa niemieckiego w latach 919–962*, Słupsk 2014, s. 24 i n.

⁹ Zob. *Divisio regnorum*, MGH Legum Sectio II, Capitularia regum Francorum I, ed. A. Boretius, Hannover 1883, s. 126–131.

¹⁰ O gminie braterskiej za Karolingów zob. R. Schneider, *Brüdergemeine und Schwurfreundschaft. Der Auflösungsprozeß des Karolingerreiches im Spiegel der caritas — Terminologie in den Verträgen der karolingischen Teilkönige des 9. Jahrhunderts*, Lübeck–Hamburg 1964, s. 106 i n.; oraz H.H. Anton, *Zum politischen Konzept karolingischen Synoden und zur karolingischen Brüdergemeinschaft*, „Historisches Jahrbuch” 1979, Bd XCIX, s. 55 i n.

¹¹ Odnośnie do układu w Verdun zob. J. Sochacki, *Formowanie się*, s. 41.

troskę o Kościół rzymski oraz zakazujące naruszanie wzajemnego stanu posiadania.

W przeciwieństwie do powyższej ustawy Ludwik Pobożny w 817 r., w tak zwanym *Ordinatio imperii*, wyznaczył Lotara I jako współrządcę i następcę w randze cesarza, wydzielając mu równocześnie rządy w Królestwie Italii. Natomiast braciom Lotara I, wyniesionym do rangi królewskiej, wyznaczono następujące dzielnice, które jednak mieli objąć dopiero po śmierci ojca: Pepinowi przypadły Akwitania i Gaskonia wraz z czterema hrabstwami (Carcassonne — w Septymanii; Autun, Avallon i Nevers — w Burgundii), Ludwikowi — Bawaria, Karyntia, Czechy, terytoria Awarów, słowiańskie okręgi nad granicą bawarską oraz dwory królewskie w Nordgau — Lauterhofen i Ingolstadt, a cała reszta ich najstarszemu bratu. Pozycja Pepina i Ludwika wobec Lotara I nie była jednak samodzielna, ponieważ musieli oni raz w roku pojawiać się na jego dworze w celu omówienia ważniejszych kwestii dotyczących ogólnego dobra i zachowania pokoju, nie mogli wypowiadać wojny czy zawierać pokoju bez zgody cesarza, mogli natomiast pertraktować z poselstwami przybyłymi do nich tylko w mniej ważnych sprawach i musieli informować Lotara I o wszystkim, co się dzieje nad ich granicami¹². W zamian za to mogli oczekiwać od nowego cesarza posiłków wojskowych przeciw obcym ludom. Trzeba też zaznaczyć, że tak obmyślona jedność państwa miała zostać zachowana także w dalszej przyszłości, ponieważ w królestwach Pepina i Ludwika do dziedziczenia był uprawniony tylko jeden z ich prawowitych potomków, wybrany przez lud, w razie zaś ich braku rządy miał przejąć Lotar I, natomiast w wypadku bezpotomnej śmierci tego ostatniego miano obrać na jego miejsce któregoś z jego żyjących braci¹³.

¹² Dla tego rodzaju instytucji, istniejących już od czasów Merowingów, utarło się w historiografii określenie „podkrólestwo” — zob. G. Eiten, *Das Unterkönigtum im Reiche der Merowinger und Karolinger*, Heidelberg 1907, zwł. s. 62 i n.

¹³ *Ordinatio imperii*, MGH Capit. I, s. 270–273. O „ustawach sukcesyjnych” Karola Wielkiego i Ludwika Pobożnego zob. np.: D. Hägermann, *Reichseinheit und Reichsteilung. Bemerkungen zur Divisio regnorum von 806 und Ordinatio imperii von 817*, „Historisches Jahrbuch” 1975, Bd. XCV, s. 278 i n.; S. Kaschke, *Die Karolingischen Reichsteilungen bis 831. Herrschaftspraxis und Normvorstellungen in zeitgenössischer Sicht*, Hamburg 2006, s. 298 i n.; J. Fried, *Erfahrung und Ordnung. Die Friedenskonsstruktion Karls des Großen vom Jahr 806*, w: *Herrscher- und Fürstentestamente im westeuropäischen Mittelalter*, Köln–Weimar–Prag 2008, s. 145 i n.; M.T. Tischler, *Die „Divisio regnorum” von 806 zwischen handschriftlicher Überlieferung und historiographischer Rezeption*, w: *ibidem*, s. 193 i n.; oraz D. Hägermann, „*Divisio imperii*”

Choć niektórzy historycy genezę narodzin idei jedności państwa starali się lokować jeszcze w czasach merowińskich, to jednak w historiografii panuje niemal powszechne przekonanie, że jej początki przypadły dopiero na koniec rządów Karola Wielkiego. Rzecznikami tego nowego trendu w tym czasie byli Teodulf z Orleanu, Hibernicus Exul i arcykapelan pierwszego cesarza frankijskiego Hildebald z Kolonii¹⁴. Wraz ze zmianą rządów nie uzyskali oni początkowo jeszcze wpływów na nowego władcę, ponieważ ten po zatwierdzeniu Bernarda w Italii wydzielił swym synom w 814 r. królestwa — Lotarowi w Bawarii, Pepinowi w Akwitanii, a najmłodszego Ludwika, wówczas ośmioletniego, zachował u siebie na dworze¹⁵, co wyraźnie świadczy o tym, że nie myślał wtedy o zachowaniu jedności państwa i kontynuował w tym zakresie politykę swego ojca.

Jak wiadomo, Ludwik Pobożny stał się w końcu jedynym legalnym następcą Karola Wielkiego. Choć śmierć braci, Pepina (810) i Karola (811), obudziła w nim nadzieję na władzę nad całym państwem, to jednak jego ojciec zwlekał jeszcze dwa lata, zanim wezwał syna do Akwizgranu, gdzie wyniósł go do godności cesarskiej i powierzył najwyższą władzę. Na targające sędziwym cesarzem wątpliwości odnośnie do powierzenia następstwa po sobie Ludwikowi Pobożnemu wskazuje jeszcze odesłanie go z powrotem do Akwitanii zaraz po koronacji cesarskiej, chociaż Karol Wielki spodziewał się, że sam rychło umrze¹⁶. Ludwika Pobożnego mógł również napawać niepokojem zamiar wyposażenia przez Karola Wielkiego jego córek, a także pozostałych dzieci z pozamałżeńskich związków¹⁷. O tym, że nie był

von 817 und „*divisio regni*” von 831. Überlegungen und Anmerkungen zu „*Hausgesetzen*” Karls des Großen und Ludwigs des Frommen, w: *ibidem*, s. 287 i n.

¹⁴ Zob. J. Sochacki, *Formowanie się*, s. 28 i n.

¹⁵ *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 24, s. 294: *Eodem etiam anno duorum filiorum suorum Lotharium in Baioariam, Pippinum vero in Aquitaniam misit, tertium vero Hluduicum puerilibus adhuc consistentum in annis secum tenuit*; oraz *An. reg. Franc.*, pod r. 814, s. 106: [...] *tunc duos ex filiis suis, Hlotharium in Baioariam, Pippinum in Aquitaniam misit*.

¹⁶ *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 20, s. 286 i 288: *Per idem tempus mortuo iam pridem Pippino Italiae rege, nuperrime autem Karolo itidem fratre res humanas relinquente, spes universitatis potiundae in eum adsurgebat. [...] et tandem imperiali eum diademate coronavit, et summam rerum penes eum futuram esse Christo favente innotuit: et hoc peracto negotio reditum ad propria concessit. Qui mense Novembri a patre digrediens, Aquitaniam repetiit. Pater vero veluti morti propinquus crebris et peregrinis urgeri coepit incommodis. Nam mors veluti quibusdam nuntiis, talibus adventum suum iam iamque futurum praenuntiabat indicibus*.

¹⁷ *Einhardi vita Karoli Magni*, w: *Ausgewählte*, Bd. V, Tl. I, c. 33, s. 204: *Testamenta*

to tylko czyzy zamysł, przekonuje wypadek syna Pepina — Bernarda, któremu pierwszy cesarz frankijski przekazał we władanie Italię z tytułem królewskim¹⁸. Wydaje się, że na pytanie, czy działy przyrodnych braci Ludwika Pobożnego miały być równie rozległe jak Bernarda, należy raczej odpowiedzieć przecząco, choćby z tego względu, że nie byli oni przewidziani do dziedziczenia w ustawie *Divisio regnorum* z 806 r., mimo tego, że Karol Wielki, jak z powyższego wynika, pod koniec życia nie czuł się skrzepowany jej postanowieniami.

Zapewne z powyżej wymienionych względów Ludwik Pobożny nie spodziewał się bezkonfliktowego przejęcia władzy po śmierci ojca i dlatego też nie wyruszył bezpośrednio z Akwitanii do Akwizgranu, zamierzając w międzyczasie aresztować pewnych mężczyzn z otoczenia jego siostr, by później postawić ich przed sądem i oskarżyć o obrazę majestatu¹⁹. Największego jednak oporu spodziewano się ze strony Wali, cieszącego się kiedyś najwyższym poważaniem swego kuzyna Karola Wielkiego²⁰. Ten jednak pospieszył do Ludwika Pobożnego, któremu złożył hołd, a za jego przykładem poszli pozostali możni państwa²¹. Nie uchroniło to jednak jego brata Adalharda, opata Corbie, przed skazaniem na wygnanie do klasztoru Noirmoutier, położonego na wyspie ujścia Loary, natomiast sam Wala uniknął prześladowań dzięki wstąpieniu do klasztoru Corbie²². Równie srogo obszedł się Ludwik Pobożny z pozostałymi krewnymi: swoje siostry zesłał do dóbr i klasztorów podarowanych im jeszcze przez ojca lub jego samego²³,

facere instituit, quibus filias et ex concubinis liberos ex aliqua parte sibi heredes faceret, sed tarde inchoata perfici non poterant.

¹⁸ *An. reg. Franc.*, pod r. 813, s. 102: [...] *Bernhardumque nepotem suum, filium Pippini filii sui, Italiae praefecit et regem appellari iussit.*

¹⁹ *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 21, s. 288, 290.

²⁰ O genealogii Wali I jego brata zob. L. Weinrich, *Wala, Graf, Mönch und Rebell; die Biographie eines Karolingers*, „Historische Studien” 1963, Band CCCLXXXVI, s. 90 i n.

²¹ *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 21, s. 290: *Timebatur enim quammaxime Wala, summi apud Karolum imperatorem habitus loci, ne forte aliquid sinistri contra imperatorem moliretur. Qui tamen citissime ad eum venit, et humillima subiectione se eius nutui secundum consuetudinem Francorum commendans subdidit.*

²² Zob. *Translatio sancti Viti martyris*, w: „Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Westfalen”, 41; *Fontes minores*, Bd. I, Münster 1979, c. III, s. 38; *Vita Adalhardi, Ex Paschasii Radberti vita sancti Adalhardi abbatis Corbeiensis*, MGH SS II, ed. H. Pertz, Hannover 1829, c. 30, s. 527; oraz *Radbert's Epitaphium Arsenii*, hrsg. von E. Dümmler, Berlin 1900, I, 2, s. 22 i n.

²³ Zob. *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 23, s. 292; oraz *Nithardi historiarum libri IIII*, w: *Ausgewählte*, Bd. V, Tl. I, I, c. 2, s. 388. A. Krahn, *Absetzungsverfahren*,

natomiast przyrodnich braci Drogona, Hugona i Teodoryka pozostawił wprawdzie na dworze, ale poddał ich surowej kontroli²⁴.

Zgodnie z naszą wiedzą z wpływowych doradców Karola Wielkiego tylko arcybiskup Hildebald z Kolonii zachował swe stanowisko na dworze, pozostałych zastąpili nowi ludzie: Helisachar — mianowany kanclerzem nowego władcy, Ebbo — wyniesiony do godności arcybiskupa Reims, Agobard — arcybiskupa Lyonu²⁵, oraz Teodulf i Bego, natomiast Benedyktowi z Aniane przypadła wśród nich rola wiodąca. Układ ten przetrwał do 821 r., kiedy to 11 lutego zmarł Benedykt, natomiast jeszcze wcześniej Bego (październik 816) i Hildebald (3 IX 818), natomiast Teodulf, wiązany z powstaniem Bernarda z Italii, został pozbawiony swego stanowiska na początku 818 r. Wypadki te pozwoliły Ludwikowi Pobożnemu pojednać się z częścią tej grupy możnowładztwa, która szczególnie została dotknięta przez jego czystki personalne przy obejmowaniu rządów po zmarłym ojcu. Na zgromadzeniu w Diedenhofen jesienią 821 r. ogłosił amnestię dla zwolenników Bernarda z Italii, dzięki czemu stał się możliwy powrót Adalharda na jego dwór²⁶, do którego dołączył wkrótce jego brat Wala. Do tego grona przyłączył się Helisachar, a rolę Bego przejął hrabia Matfried z Orleanu wraz z nie mniej wpływowym Hugonem z Tours²⁷. Ludwik Pobożny pojednał się także ze swymi braćmi przyrodnymi na zebraniu w Attigny w 822 r.²⁸ Niezależnie od przelomu z 821 r. w historiografii upatruje się właśnie w tych osobach zwolenników idei jedności państwa, zadeklarowanej w 817 r. w *Ordinatio imperii*²⁹.

s. 42, wskazuje na fragment tekstu w *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 21, s. 290, gdzie mowa jest o obawie przed powtórzeniem się niekorzystnych skutków, jakie niegdyś przyniósł związek Hiltrudy, siostry króla Pepina, z księciem bawarskim Odilo. Wskazywałoby to, że Ludwik Pobożny obawiał się, iż w wyniku pozamałżeńskich stosunków jego siostr mogłoby dojść do niepożądanych wpływów pewnej grupy możnowładztwa na politykę lub też zapoczątkowałyby to usamodzielnianie się niektórych regionów państwa i uniezależnianie od władzy centralnej.

²⁴ *Nithardi I*, c. 2, s. 388.

²⁵ O Agobardzie zob. E. Boshof, *Erzbischof Agobard von Lyon. Leben und Werk*, Köln–Wien 1969.

²⁶ *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 34, s. 312.

²⁷ Zob. J. Sochacki, *Formowanie się*, s. 34.

²⁸ Zob. *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 35, s. 314.

²⁹ Zob. np.: R. Faulhaber, *Der Reichseinheitgedanke in der Literatur der Karolingerzeit bis zum Vertrag von Verdun*, Berlin 1931, s. 24 i n.; W. Mohr, *Die kirchliche Einheitspartei und die Durchführung der Reichsordnung von 817*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte” 1961, Band LXXII, s. 1 i n.; *idem*, *Die karolingische Reichsidee*,

Niezwykle istotnymi wypadkami, z punktu widzenia późniejszych wydarzeń, była śmierć Irmengardy (3 X 818), małżonki Ludwika Pobożnego, oraz jego ponowny ożenek (luty 819) z Judytą³⁰, córką hrabiego Welfa, ponieważ zachodziła możliwość narodzin dalszych potomków władcy, dla których w *Ordinatio imperii* nie przewidywano jakichkolwiek następných działów terytorialnych. Problem ten stał się aktualny z chwilą narodzin Karola Łysego (13 VI 823), z którym ojciec w tych okolicznościach nie wiedział, co począć³¹. W celu zapewnienia jakiegoś działu dla nowego syna Ludwik Pobożny usiłował, być może za namową nowej żony, porozumieć się z jego braćmi przyrodzonymi. W końcu udało mu się przeciągnąć na swą stronę Lotara I i uzyskać od niego zgodę na wydzielenie Karolowi Łysemu części państwa oraz zobowiązać go do obrony swego najmłodszego syna przed wszystkimi wrogami. Dla wzmocnienia tego układu Lotar I potwierdził te zobowiązania przysięgą oraz został ojcem chrzestnym Karola Łysego³². Choć Ludwik Pobożny jeszcze wiosną i jesienią 821 r. w Nimwegen i Diedenhofen uroczyście potwierdził oraz nakazał możnym zaprzysiąc postanowienia spisane w *Ordinatio imperii*³³, to jednak jego pakt z najstarszym synem musiał stanowić dla zwolenników idei jedności państwa wielkie zagrożenie.

Münster 1962, s. 70 i n.; E. Boshof, *Einheitsidee und Teilungsprinzip in der Regierungszeit Ludwigs des Frommen*, w: *Charlemagne's Heir. New Perspectives on the Reign of Louis the Pious (814–840)*, ed. By P. Godman, R. Collins, t. I, Oxford 1990, s. 176 i n.; J. Semmler, *Renovatio Regni Francorum. Die Herrschaft Ludwigs des Frommen im Frankenreich 814–829/830*, w: *ibidem*, s. 140 i n.; F.R. Erkens, *Divisio legitima und unitas imperii. Teilungspraxis und Einheitsstreben bei der Thronfolge im Frankreich*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters” 1996, r. 52, s. 467 i n.; E. Boshof, *Ludwig der Fromme*, Darmstadt 1996, s. 108 i n.; S. Kaschke, *Die karolingischen Reichsteilungen*, s. 324 i n.

³⁰ Ludwik Pobożny wzorem bizantyńskim wybrał sobie małżonkę spośród zgromadzonych na dworze kobiet — zob. H. Hunger, *Schönheitskonkurrenz in „Belthandros und Chrystiana” und die Brautschau am byzantinischen Kaiserhof*, „Byzantion” 1965, t. XXXV, s. 150 i n.

³¹ *Nithardi I*, c. 3, s. 388: *Karolo quidem nato, quoniam omne imperium inter reliquos filios pater diviserat, quid huic faceret, ignorabat.*

³² *Ibidem*: *Cumque anxius pater pro filio filios rogaret, tandem Lodharius consensit ac sacramento testatus est, ut portionem regni quam vellet eidem pater daret, tutoremque ad defensorem illus se fore contra omnes inimicos eius in future iurando firmavit; oraz Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 60, s. 370: *Hlotarius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius se spiritualem esse patrem meminisse deberet.*

³³ *An. reg. Franc.*, pod r. 821, s. 124 i 126: [...] *Noviomagi [...] Eo dominus imperator post festi paschalis expletionem per Mosam navigavit; ibique constitutam annis superioribus atque conscriptam inter filios suos regni partitionem recensuit ac iura-*

Pretekstem do ponownych zmian personalnych na dworze stały się wydarzenia w marchii hiszpańskiej, gdzie wybuchło powstanie Gotów pod przywództwem Aizo, wspieranego przez Arabów. Jej obro- na została powierzona synowi Ludwika Pobożnego Pepinowi z Akwi- tanii, ale na zgromadzeniu w Compiègne w 827 r. postanowiono wysłać tam jeszcze wojska pod dowództwem hrabiów Hugona z To- urs i Matfrieda z Orleanu, będących po śmierci Adalharda (2 I 826) jednymi ze znaczniejszych strażników idei jedności państwa, choć nie wiadomo, na ile czynili to z przekonania, a na ile z wyrachowania³⁴. Nie byli oni jednak w stanie wypełnić powierzonego im zadania³⁵ i dlatego też zostali pozbawieni urzędów na zgromadzeniu w Akwi- zgranie w lutym 828 r.³⁶, gdzie podobny los spotkał także wyżej wspomnianego Balderyka z Friuli³⁷. Na ich miejsce Ludwik Pobożny powołał w 829 r. Bernarda z Barcelony jako swego podkomorzego³⁸, dzięki czemu osiągnął pozycję *secundus in imperio*, przysługującej tylko współcesarzowi³⁹, oraz braci swej małżonki Judyty Konrada i Rudolfa⁴⁰, po wcześniejszym nadaniu Karolowi Łysemu w Wormacji Szwabii, Recji oraz części Burgundii⁴¹.

mentis optimatum, qui tunc adesse potuerant, confirmavit. [...] Medio mense Octobrio conventus generalis apud Theodonii villam [...] sacramento, quod apud Noviomagum optimatum iuraverat, generaliter consummato [...]; oraz *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 34, s. 312: *In eodem anno Kalendis Maii conventum imperator habuit alterum Noviomagi, in quo partitionem regni quam inter filios suos iamdudum fecerat, coram recitari fecit, et a cunctis proceribus qui tunc affuere confirmari.*

³⁴ Córka Hugona z Tours Irmingarda była żoną Lotara I.

³⁵ O tych wydarzeniach zob. *An. reg. Franc.*, pod r. 827, s. 148; *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 41, s. 326, 328; oraz *Thegani vita Hludowici imperatoris*, w: *Ausgewählte*, Bd. V, Tl. I, c. 34, s. 234.

³⁶ *An. reg. Franc.*, pod r. 828, s. 150: *DCCCXXVIII. Conventus Aquisgrani mense Februario factus est; in quo cum de multis aliis causis tum praecipue de his, quae in marca Hispanica contigerunt, ratio habita et legati, qui exercitui praeerant, culpabiles inventi et iuxta merita sua honorum amissione multati sunt;* oraz *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 42, s. 328: *Qua ventilata et enucleatissime investigata, hi reperti sunt huius culpa auctores, qui ab imperatore praefecti sunt duces. Hos ergo solummodo honoribus ademptis luere iussit imperator culpam huius ignaviae.*

³⁷ Zob. przyp. 4.

³⁸ *An. reg. Franc.*, pod r. 829, s. 154: [...] *Bernhardum comitem Barcinonae, qui eatenus in marca Hispaniae presidebat, camararium in palatio suo constituit;* oraz *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 43, s. 332: *Nam Bernhardum, aetenus Hispaniarum partium et limitum comitem, camerae suae praefecit.*

³⁹ Zob. A. Krah, *Absetzungsverfahren*, s. 61.

⁴⁰ Zob. E. Boshof, *Ludwig der Fromme*, s. 180.

⁴¹ Zob. J. Sochacki, *Formowanie się*, s. 36.

W historiografii na ogół się przyjmuje, że te ostatnie posunięcia Ludwika Pobożnego doprowadziły do wybuchu tak zwanej lojalnej rewolucji w 830 r., grupującej zwolenników idei jedności państwa, obawiających się obalenia postanowień zawartych w *Ordinatio imperii*⁴². Według *Roczników z St. Bertin* do buntu doprowadziła grupa możnych niezadowolonych z planowanej na ten rok wyprawy przeciw Bretończykom, której szczególnym inicjatorem był Bernard z Barcelony⁴³. Zdaniem Thegana wyposażenie Karola Łysego zwartym kompleksem terytorialnym wywołało szczególne niezadowolenie Pepina i Ludwika. Powstanie jednak wszczął Pepin przy poparciu licznych możnych, z których Thegan wymienił: Hilduina z St. Denis, Jessego z Amiens, Hugona i Matfrieda, Helisachara oraz Gotfryda, obwiniających cesarzową Judytę o zdradę małżeńską z Bernardem z Barcelony⁴⁴. Natomiast biograf Ludwika Pobożnego, tak zwany Astronom, informuje nas, że władca dowiedział się o intrygach przeciw swej osobie i by temu przeciwdziałać, wyniósł Bernarda z Barcelony do rangi podkomorzego, co wywołało niezadowolenie pewnej grupy możnych, którzy wnieśli skargę do Pepina na jego zachowanie, czyli jego stosunki z cesarzową Judytą i wynikającą stąd hańbę dla Ludwika Pobożnego⁴⁵. Zdaniem Nitharda inicjatywa buntu przypadła Lotarowi I, zobowiązanemu wcześniej do wydzielenia swemu przyrodniemu bratu dzielnicę i opieki nad nim. Pod wpływem Hugona i Matfrieda oraz innych możnych pożałował on jednak wkrótce tej decyzji i postanowił ją anulować. By temu zapobiec, Ludwik Pobożny wraz z małżonką podjęli decyzję o wyniesieniu Bernarda z Barcelony i wyposażeniu swego syna Karola Łysego — to i nadużywanie swojej pozycji przez podkomorzego pchnęło Lotara I do działania⁴⁶.

Jak można zauważyć, żadne z powyższych źródeł nie podaje jako powodu „lojalnej rewolucji” obaw o zachowanie jedności państwa. Między innymi fakt ten pozwolił Carstenowi Hindrichsowi na

⁴² Zob. C. Hindrichs, *Zwischen Reichseinheit und adeligen Machtegoismen. Zu den Gründen des Aufstands von 830*, „*Concilium Medii Aevi*” 2010, t. XIII, s. 251, przyp. 2. O bezpośrednich przyczynach „lojalnej rewolucji” zob. też F.L. Ganshof, *Am Vorabend der ersten Krise der Regierung Ludwigs des Frommen. Die Jahre 828 und 829*, „*Frühmittelalterliche Studien*” 1972, t. VI, s. 39 i n.

⁴³ *Annales Bertiniani*, w: *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. (Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte Tl. II)*, Bd. VI, hrsg. von R. Buchner, Berlin 1964, pod r. 830, s. 12.

⁴⁴ *Thegani*, c. 35, 36, s. 234, 236.

⁴⁵ *Anonymi vita Hludowici imperatoris*, c. 44, s. 334.

⁴⁶ *Nithardi I*, c. 3, s. 388, 390.

postawienie tezy, że główną przyczyną buntu z 830 r. były sprzeczne interesy wśród różnych ugrupowań możliwych⁴⁷. Ponadto badacz ten stwierdził, że zarówno z *Ordinatio imperii*, jak i z innych źródeł nie można wyczytać jasnej koncepcji idei jedności państwa oraz optującej za nią partii. Dalsze ważniejsze argumenty to: pierwotny tytuł kapitularda z 817 r. brzmiał *Divisio imperii*; zwrot *more parentum* należy tłumaczyć jako wydanie decyzji wzorem przodków, a nie przystąpić do obrad wzorem przodków; postanowienia *Ordinatio imperii* można wyjaśnić zasadą niepodzielności cesarstwa, z czego właśnie wynika wiodąca rola Lotara I, a nie z idei jedności państwa; brak potwierdzenia istnienia idei jedności państwa w innych źródłach, poza *Ordinatio imperii*; na zgromadzeniach w Nimwegen i Diedenhofen w 821 r. mowa jest o podziale państwa — *partitio regni*; oraz dążności za Ludwika Pobożnego do jednolitości pod względem kościelnym, prawnym i gospodarczym nie są decydujące dla powstania z 830 r.⁴⁸

Z tezami C. Hindrichsa można zgodzić się tylko częściowo. Na pewno nie obawy o zachowanie idei jedności państwa były powodem „lojalnej rewolucji” z 830 r., lecz, zgodnie z tenorem dostępnych źródeł, zwalczanie się konkurujących między sobą ugrupowań możliwych, co jednak nie znaczy, by ten wątek nie był wykorzystywany w walkach. Co zaś do niewykształcenia się tej idei i — co za tym idzie — popierającej jej partii, to wystarczy powiedzieć, że już od czasów merowińskich praktykowano równomierny podział państwa między uprawnionych do tego potomków⁴⁹, a zatem przyznanie Lotarowi I wiodącego stanowiska w *Ordinatio imperii* trudno jest wytłumaczyć tylko i wyłącznie ideą niepodzielności cesarstwa, a zatem musiały być osoby, które ją wypracowały i swą działalnością na dworze wspierały⁵⁰.

„Lojalna rewolucja” zakończyła się powrotem Ludwika Pobożnego do władzy po chwilowym aresztowaniu go przez Lotara I. Nie

⁴⁷ C. Hindrichs, *Zwischen Reichseinheit*, s. 278. O opozycyjnych ugrupowaniach możliwych za Ludwika Pobożnego zob. K. Brunner, *Oppositionelle Gruppen im Karolingerreich*, Wien–Köln–Graz 1979, s. 96 i n.

⁴⁸ C. Hindrichs, *Zwischen Reichseinheit*, s. 256 i n. Zob. też S. Patzold, *Eine „loyale Palastrebellion” der „Reichseinheitspartei”? Zur „Divisio imperii” von 817 und zu den Ursachen des Aufstands gegen Ludwig den Frommen im Jahre 830*, „Frühmittelalterliche Studien” 2006, t. XL, s. 43 i n.

⁴⁹ Zob. J. Sochacki, *Formowanie się*, s. 21 oraz też dalsze strony.

⁵⁰ Por. C. Hindrichs, *Zwischen Reichseinheit*, s. 278. Odnośnie do kręgu osób zaangażowanych w obronę idei jedności państwa w 830 r. zob. R. Schieffer, *Die Karolinger*, Stuttgart–Berlin–Köln 2006, s. 128.

oznaczało to jednak końca konfliktów wewnętrznych między Ludwikiem Pobożnym, dążącym do wyposażenia Karola Łysego; Lotarem I, pragnącym zachować swą dominującą pozycję wśród braci; oraz Pepinem i Ludwikiem, marzącymi o jak najznaczniejszym poszerzeniu swych działań. W 832 r. Ludwik Pobożny musiał wyprawić się przeciw buntującym się dwóm z jego młodszych synów z pierwszego małżeństwa, w 833 r. sprzymierzyli się Lotar I, Pepin i Ludwik, którzy zdołali pokonać ojca. I tym razem udało się Ludwikowi Pobożnemu odzyskać na początku 834 r. władzę, choć nadal musiał w tym roku toczyć walki z Lotarem I. Od 834 r. nasiliły się również napady wikingów na północne wybrzeża państwa. Mimo to po śmierci Pepina w 838 r. Ludwik Pobożny przeprowadził rok później ostatni podział państwa między Lotara I i Karola Łysego, ograniczając przy tym Ludwika tylko do Bawarii. Ten stan rzeczy nie miał szans się utrwalić, ponieważ drugi frankijski cesarz zmarł 20 VI 840 r., wywołał jednak krwawy konflikt między jego synami, zakończony dopiero traktatem w Verdun trzy lata później⁵¹.

Właśnie te powyżej naszkicowane konflikty wewnętrzne uniemożliwiły państwu frankijskiemu skuteczną obronę części swego stanu posiadania lub też stref wpływów. Ze względu na niemożność dalszego kontynuowania wojny przez Franków, która w latach trzydziestych IX w. zakończy się bez zawarcia formalnego układu pokojowego, Bułgarzy ustanowili na krótko swym grodem granicznym Sirmium, a następnie Belgrad⁵².

⁵¹ Do tych wydarzeń zob. J. Semmler, *Ludwig der Fromme (814–840)*, w: *Kaisergestalten des Mittelalters*, hrsg. von H. Beumann, München 1991, s. 44 i n.; R. Schieffer, *Die Karolinger*, s. 129 i n.; J. Sochacki, *Formowanie się*, s. 37 i n.

⁵² Zob. E. Dümmler, *Geschichte des ostfränkischen Reiches*, Bd. I: *Ludwig der Deutsche bis zum Frieden von Koblenz 860*, Darmstadt 1960, s. 38.

**Circumstances of Louis the Pious' War
with the Bulgarians in 827–829**

Abstract

After a 30-year peace concluded by Bulgarian Khan Omurtag with Byzantine Emperor Leo V the Armenian in 815, the khan turned his attention to the conflicts in the borderlands with the Frankish state. Special occasion for interference to matters of the neighboring country ruled at that time by Louis the Pious was offered by a Slavic uprising of 819–822, headed by Duke Ljudevit Posavski. However, as attempts to resolve the conflict between the Bulgarians and Franks through negotiation, made by Omurtag in 824 or 825, failed, in 827 the Bulgarians invaded — to the detriment of Frankish interests — the lands of Pannonian Slavs, deposed local dukes and subjected the people to the local administration being a tool in their hands. In response, in 827 the Franks organized an expedition against the Bulgarians, headed by Emperor Louis the Pious' son, Louis the German.

But the operations against the Bulgarians could not succeed at that time, for the Frankish kingdom was too weak after Louis the Pious issued an edict (*Orinatio Imperii*, 817) regulating the imperial succession. Under the edict, the main part of the Frankish territory together with the title of emperor went to Louis's eldest son Lothair I, who was also given the kingship of Italy. Lothair's brothers, Pippin and Louis, were to be kings in their dependent kingdoms, but only after their father's death. Once a year they had to come to the emperor's court to discuss the most important matters concerning common good and preservation of peace. Without the emperor's consent they could not declare war or make peace, and they could independently negotiate only in less important matters. They had to inform Lothair about everything what was happening in the borderlands of their kingdoms. In return they could expect military support in fight against foreign peoples. But the edict failed to stabilize the situation; on the contrary, it caused many internal conflicts between the members of the emperor's family and their political parties.

In 830 a rebellion broke out in the state of Franks, called "loyal revolution", which led to hostile actions of Louis' sons Pippin and Louis against their father. The thorny issue was regulations of the *Orinatio Imperii*. The internal fights of the 830s weakened the Frankish state so much that it was unable to successfully withstand actions of the hostile neighbors, including the Bulgarian state.